

Návrh stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury připravený pro IV. sjezd SČSS

Ústřední výbor Svazu československých spisovatelů jmenoval 10. listopadu 1966 tajemníky ÚV Juraje Špitzer a Karla Ptáčníka. Jejich úkolem byla příprava sjezdu, v rámci čehož mělo dojít k vypracování sjezdových dokumentů. Jejich osnovu předložil Juraj Špitzer v lednu 1967 ústřednímu výboru SČSS. Jednalo se o teze úvodního slova ke zprávě o činnosti SČSS mezi III. a IV. sjezdem, text Kulturně politická činnost Svazu československých spisovatelů, návrh Stanov SČSS a materiál, který poutal největší pozornost, nejprve nazývaný deklarací, proklamací nebo manifestem a nakonec stanoviskem, resp. Návrhem stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury. Špitzerův původní text prošel rozsáhlou diskusí a jeho přepracovaná podoba byla předložena plénu ÚV SČSS k diskusi dne 31. 3. 1967. V této předsjezdové verzi byli jako autoři uvedeni Laco Novomeský, Jaroslav Seifert, František Hrubín, Milan Kundera, Karel Kosík a Juraj Špitzer, s informací, že „byl konzultován s celou řadou spisovatelů, členů i nečlenů vrcholných svazových orgánů“. Juraj Špitzer při práci na tomto textu uvedl, že diskutoval s Lacem Novomeským, Jaroslavem Seifertem, Pavlem Števčkem, Květoslavem Chvatíkem a že další účast mu přislíbili František Hrubín, Ján Rozner a Jiří Brabec. Jedním z těch, kdo se k této činnosti vyjádřili, byl Václav Havel, který Špitzerovi zaslal svou Poznámku k „Deklaraci čs. spisovatelů“, jejíž originál byl v roce 1999 objeven ve fondu Svazu československých spisovatelů Literárního archivu Památníku národního písemnictví (celý text srov. <http://www.csds.cz/cs/g6/4343-DS.html>). Havel ponechal na Špitzerově uvážení, zda s tímto textem seznámí především ty autory, kteří se podíleli na podobě „deklarace“.

Přínos dvou předchozích sjezdů se omezil především na sféru „obecně-deklarativní“, totiž na patos myšlenek, vyslovených v některých diskusních příspěvcích. Takový přínos je sice z hlediska okamžité situace atraktivní, je však nutně prchavý, protože jen jaksi „atmosférický“: vyslovené myšlenky vytvářejí jistou atmosféru, která dává pocit větší volnosti a která může skrze tento pocit pozitivně ovlivnit i určitá konkrétní rozhodnutí, následující bezprostředně po sjezdu. Tato atmosféra však může velmi brzo vyprchat nebo být vystřídána atmosférou novou, která její výdobytky zase zlikviduje. (Příklad: z atmosféry 2. sjezdu vznikl Květen, který však byl záhy zlikvidován. Z atmosféry 3. sjezdu vznikla Tvář, která však byla záhy zlikvidována.) Trvalé záruky normalizace poměrů a pozitivního pohybu nejsou však bohužel záležitostí atmosféry, ale konkrétních a promyšlených opatření. [...]

Podle Václava Havla by se připravovaný sjezd spisovatelů měl místo obecných proklamací zaměřit na konkrétní praktické záležitosti, jejichž dosah bude trvalý. Jeho obavy plynuly z dosavadních zkušeností i prvotních formulací, jež pokládal za obecně deklarativní a všeobecné.

Příliš mnoho příliš hezkých abstraktních manifestů bylo už popliváno svou konkrétní realizací, než aby se mohl člověk přihlásit bez rozpaků k manifestu novému, nenalézali v něm sebemenší konkrétní záruky, že jeho jménem nebude nakonec usku- tečňováno třeba něco právě opačného, než co — jak by se na první pohled zdálo — by z něho mělo vyplývat. A je přirozené, že se člověk zdráhá připojit svůj hlas, neví-li, za co vlastně — v posledních důsledcích — svůj hlas připojuje. Nevyhýbám se odpověd- nosti za věci, o nichž vím, co znamenají; nerad bych však nesl odpovědnost za něco, co může znamenat cokoliv. Jinými slovy: s navrhovanou Deklarací budu rád beze zbytku souhlasit ve chvíli, kdy budu znát návrhy různých konkrétních usnesení, která ji uve- dou v život a která její myšlenky promítnou do praxe. Což neříkám proto, že bych svůj osobní postoj považoval za tak důležitý, ale proto, že — jak se mi zdá — jde o postoj přirozený, logický, který lze očekávat i u jiných řadových členů (tj. u členů nepracujících v orgánech Svazu a neznajících tedy podtextové nuance a zákulisní „gramatická“ pravidla oficiálního metajazyka — má-li ovšem nějaká).

Nemohu si pomoci, ale mám prostě obavu, že to je celé příliš snadný únik od všech skutečných problémů: na této obecné rovině mohou totiž s Deklarací souhlasit opravdu všichni — od ideologického oddělení ÚV KSČ až po české spisovatele v emi- graci — aniž si ovšem kdokoli z nich z ní vezme nějaké aktuální poučení. Není však ale právě to dokladem, že tato Deklarace — nepromítnuta do určitých konkrétních konsekvencí — nemá vlastně žádný obsah a smysl? Myslím, že dnes víc než kdykoliv dosud se skutečné problémy neobjevují a neřeší na rovině všeobecných tézí, ale jediné na rovině praktických úkolů: že má být svoboda, s tím zajisté souhlasí všichni, ale zda má být svoboda např. pro časopis Tvář, to už je — bohužel — téma k mnohaměsíčním disputacím. Mírou svobody totiž není míra, v jaké lze tohoto slova používat, ale okruh reálných možností, které má na mysli ten, kdo tohoto slova používá, nebo které se jím prostě označují. Vždyť sám marxismus přece učí, že nelze odtrhovat teorii od praxe a že praxe je mírou teorie. Teorie bez praktických obsahů a důsledků jsou jen prázdná slova, fráze, zfetišizované zvuky, mystifikace, pseudoskutečnost.

Jsem přesvědčen, že sjezd nebude jen pár vyhozených miliónů a že může mít smysl jen tehdy, bude-li — tentokrát — jeho jádro v rozpravě o řadě naléhavých zcela praktických otázek, jež klade současná situace, a hlavně v přijetí řady zcela praktic- kých usnesení, která budou vytvářet a zaručovat podmínky k řešení těchto otázek. Jak říkal jeden zkušený pán: „Méně bombastických frází, více prosté, všední práce!“ Jedině míra praktických pracovních úkolů, které bude sjezdu umožněno splnit, může definitivně ukázat, nakolik je navrhovaná Deklarace skutečností a nakolik jen pseu- doskutečností, nakolik je projektem a nakolik jen pseudoprojektem. (Z tohoto hle- diska by bylo logické hlasovat o Deklaraci až v závěru sjezdu, nikoli na jeho začátku.) Řešení praktických a konkrétních věcí bude sice méně populární — jak pro senza- cechtivé čtenáře Lit. novin, tak pro různé politické orgány — jediné ono však může zaručit nějaké podstatné, trvalejší a konkrétní zlepšení situace ve sféře podmínek literatury. Z krásných slov, tolikrát nesplněných, jsou už lidé unavení, interesují je konkrétní možnosti, zvláště když jde o shromáždění, které má ohromnou pravomoc

pro tyto možnosti něco udělat. Nevyužít této pravomoci by byl hřích. Cítím obligátní námitku: a co když to ohrozí samu existenci Svazu? Na to obvykle říkám: no a? Kde se nic neriskuje, tam se nic nevybojuje. Ostatně nepodléhejme mystifikaci: pro mne osobně Svaz znamená občasný pobyt na Budislavi — to bych ale docela rád obětoval za Tvář. A tu zlikvidoval Svaz československých spisovatelů. Takže to — z mého osobního hlediska — vychází nastejno. (Snad je mi rozuměno: jde o ilustrující nadsázku.)

Obávám se, že Svaz si tyhle různé věci dostatečně neuvědomuje a že se střemhlav vrhá do začarovaného kruhu, z něhož už tolikrát chtěl vyběhnout a do něhož už tolikrát opět zabředl: do kruhu, jehož rozpětí je dáno rozpětím klasického rozporu mezi slovy a činy. Jaký pak div, že se člověk brání akceptovat slova, která mu nenabízejí žádné záruky budoucích činů! Abych byl ale konkrétní: položil bych — jen namátkově — tyto otázky: jak hodlá Svaz řešit problém zkosnatělé koncepce a struktury svého tisku? Jak míní zajistit literatuře a spisovatelům, aby mohly volně vznikat a zanikat časopisy, jak si to žádá přirozená dynamika literatury a jak je to normální ve zdravých kulturních podmínkách? Jak míní Svaz skoncovat s monopolně-direktivním principem současné nakladatelské praxe? Jak hodlá obecné téze o demokratičnosti a diferenciaci promítnout do praxe tím, že by existovala např. možnost volby při publikaci — když už ne ve formě palety různě vyhraněných nakladatelství, tak aspoň ve formě různě vyhraněných pracovních skupin v rámci jediného nakladatelství (podle modelu tvůrčích skupin v Čs. filmu)? Jak chce Svaz poskytnout možnost volného vznikání a práce uměleckých skupin, které by nebyly docela ilegální? Jak míní dosáhnout větší operativnosti a akceschopnosti svazových orgánů? Jak se chce vyrovnat se svou nesmyslně složitou a zbyrokratizovanou strukturou? Jak se chce vyrovnat s členstvím nestraníků a jak jim chce umožnit vliv na své záležitosti, čili — jinými slovy — jak chce zamezit tomu, aby jeho záležitosti byly řešeny výhradně ideologickým oddělením sekretariátu ÚV KSČ prostřednictvím stranických skupin svazových orgánů, vázaných stranickou disciplínou a jsoucích v absolutní většině? Anebo ještě jinak: jak chce konkrétně dosáhnout toho, aby stranická kulturní politika v jeho sféře nebyla opřena o činnosti administrativně-institucionální, ale o činnost ideově-tvůrčí (jak to požadují četné svazové i stranické // dokumenty a jak to existuje pouze na papíře)? Atd. Atd. Atd. Pokud je mi známo, neexistuje mezi všemi pestrými předsezdovými materiály bohužel ani jediný (nepočítám-li skromné a zajisté nedokonalé návrhy, které jsme svého času přednesli s Brouskem), který by aspoň v náznaku ukazoval možné řešení těchto důležitých praktických otázek. A bohužel tyto problémy neřeší ani nový („oficiální“) návrh stanov, který je polovičatý, chaotický, plný nelogičností a který se od dosavadních zastaralých stanov liší jen v podružných detailech. Nepřečnuji stanovy, je to jen jeden z mnoha dílčích předpokladů, ale to ještě není po mém soudu důvodem k tomu, aby se Svaz — po dvouročních rozpravách — vyrovnal s tímto úkolem vyložené fušersky a lajdácky! (Nemyslím si, že návrh stanov, který jsme dali s Brouskem, je dokonalý — řada věcí v něm je jistě diskusních — přesto jsem si však jist tím, že jako celek je objektivně promyšlenější než návrh oficiální — a ten dělaly dvě patnáctičlenné komise rok, zatímco my jsme svůj návrh napsali prakticky za jednu noc přímo do stroje!)

Tedy ještě jednou, celkově: za svou osobu jsem schopen posoudit hodnotu navrhované Deklarace teprve ve chvíli, kdy budu znát návrhy konkrétních opatření, jež budou sjezdu předloženy a jež ukáží, jaké konkrétní představy se skrývají za touto abstraktní Deklarací.

Jejich domyšlenost, důslednost a praktická užitečnost je mi jedinou mírou progresivity Deklarace a tím i celého sjezdu. Slova — sama o sobě — nejsou ani progresivní, ani regresivní; progresivní nebo regresivní může být jediné skutečnost, kterou tato slova označují. (Zda budou konkrétní návrhy shrnuty přímo v Deklaraci nebo zda budou obsahem separátních materiálů — to je už jen záležitostí technickou.)

A teď už jen jedna poznámka k samotnému textu Deklarace: zdá se mi, že v kapitole „Naše skutečnost“ je obratně „přeskočen“ nejdůležitější problém „naší skutečnosti“, totiž *problém kontroly politické moci v podmínkách socialismu*. Jde o to, kde jsou nebo kde by mohly být skutečně *produktivní regulátory*, jež by politickou moc kontrolovaly *zvenčí* jí samotné, neboť jen v takovém případě lze mluvit o skutečné kontrole. Dosud má politická moc svou kontrolu plně ve svých vlastních rukách (přičemž existující formy kontroly mají spíš jen charakter pseudokontroly). To není po mém soudu zdravá situace a je to, jak se mi zdá, základní zdroj všech problémů naší společnosti, od hospodářských až po literární. (Doufám, že nemusím rozvádět upozornění, že moje představa o zdravé *technice moci* není projevem nějakého nepřátelství, ale naopak: přirozená kontrola je přece v zájmu každé moci, které jde o dobrou věc a ne pouze o udržení určitého člověka v určité funkci.) Možná, že spisovatelé nejsou kompetentní k tomu, aby se takovýmto problémem — vyloženě politickým — zabývali. Pak ovšem nemají vůbec mluvit o problémech „naší skutečnosti“ na úrovni politicky všeobecných úvah a mají se omezit na problematiku kulturní. Než říkat polopravdu nebo pravdu tutlat, je lepší mlčet. Což platí dvojnásob, jde-li jim o zásadní deklaraci, která se hlásí k tradici deklarace českých spisovatelů z roku 1917.

Na závěr: myslím, že by spisovatelé měli dříve „zamést před svým vlastním prahem“, než se budou pouštět do všeobecné politických úvah. Že by měli být tentokrát skromnější na rovině manifestační, ale o to důkladnější na rovině praktické. Prý to je „přízemní spolkaření“. Inu myslím, že dobře pracující spolek je užitečnější než špatně pracující politická strana.¹

Dne 18. ledna 1967 se na Dobříši konalo zasedání stranické skupiny ústředního výboru Svazu československých spisovatelů, které mělo rovněž vliv na podobu deklarace, resp. stanoviska ÚV SČSS. Text se zde pokoušel svými návrhy precizovat Karel Kosík, který jej nazýval prvním manifestem československých spisovatelů po dlouhé době a žádal o soulad mezi teorií a praxí, dále upozorňoval, že „by v tom dokumentu mělo být věnováno více místa smyslu a poslání kultury v současném světě“ a že by měl obsahovat pasáž o vztahu intelektuálů a pravdy. Nakonec požadoval, aby byl zdůrazněn význam jazyka. Podstatnou roli přičítal i tomu, jak je tento text napsán, a doporučoval, „aby mezi obsahem a jazykem byla vnitřní spojitost. Půjde-li tam o nějaký patos pravdy a opravdivosti, musí se to nutně obrazit v jazyku a stylu a musí být na první pohled jasné, že jde o manifest spisovatelů“.

Milan Kundera, hovořící o tomto textu rovněž jako o manifestu, zde vyjádřil myšlenky, které posléze, 27. června, vyslovil na sjezdu. Týkaly se mimo jiné role kultury ve společnosti a podoby umění v různých obdobích a režimech: „Když jsem mluvil o renesanci, vezměte si naopak epochu stalinismu v SSSR. Drastické věci, jako jsou sibiřské lágry atd., budou možná zapomenuty, ale to, co vždycky zůstane jako doklad, jako trvalý doklad té zvrhlosti této stalinické deformace, bude naprostá absence velké kultury. Naprostá absence velké kultury ob-

1 Všechna zdůraznění Václav Havel.

žalovává trvale určitý režim, určité zřízení z jeho nedokonalosti a špatnosti. Toto je obrovský význam kultury. A budu se ptát, jaká je naše kultura, jaké vrhá naše kultura v tomto smyslu světlo na naše zřízení? Jestli vyjde nebo nevyjde třeba Mňáčkův román, který ostře kritizuje toto zřízení, nevrhá na zřízení tak špatné světlo jako absence tohoto románu, jako fakt, že neexistuje velká pravdivá literatura v té epoše. A toto musíme říci. To považuji za hlavní článek řetězu, místo kultury v dnešním světě.“

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů byl 27. června 1967 po úvodní části, již představovalo zahájení, přivítání hostů, organizační záležitosti a úvaha Viléma Závady, otevřen úvodním slovem Milana Kundery, člena předsednictva ÚV SČSS, ke sjezdovým materiálům, především k Návrhu stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury. Ke čtenářům se Kunderovo vystoupení dostalo ve zkrácené podobě v Literárních novinách až 22. září 1967 s názvem Nesamozřejmost národa a informací, v níž je obsaženo nesprávné tvrzení, že „[č]lánek je volně zkrácen a zpracován na základě diskusního příspěvku na IV. sjezdu československých spisovatelů“ (Literární noviny 16, 1967, č. 38, s. 3). Ze společného jednání zástupců ideologického oddělení ÚV KSČ, Ústřední publikační správy (ÚPS), redakce Literárních novin a SČSS 7. července 1967 vyplynulo, že sjezdové příspěvky měly být otištěny ve dvou nejbližších číslech, s následujícími podmínkami, jež se týkaly i Kunderova vystoupení: vyřadit příspěvky Pavla Kohouta, Ludvíka Vaculíka, Ivana Klímy, A. J. Liehma a Václava Havla, otištění textu Laca Novomeského nejprve projednat na ideologickém oddělení, „škrtnout z příspěvku Milana Kundery ty pasáže, které se dotýkají: interpelace poslanců v Národním shromáždění o filmu, část pasáže o vandalismu a pasáž o paralele stalinismus — fašismus“, ideologické oddělení se mělo vyjádřit také k otištění příspěvku Alexandra Klimenta, vůči textu Jana Skácela byly vzneseny námitky z ÚPS, mělo dojít ke konzultaci s brněnskými orgány, vůči dalším příspěvkům ÚPS buď neměla námitky žádné, nebo nebyly meritorního charakteru, proto se na jejich publikování měly společně dohodnout redakce Literárních novin a ÚPS. V Kunderově vystoupení tak cenzuře vadily pasáže týkající se vystoupení proti filmu Sedmikrásky Věry Chytilové v poslanecké sněmovně, úvahy o novodobém vandalství, které spočívá v pyšné omezenosti, jež „se domnívá, že k jejím nezadatelným právům patří přetvářet svět ke svému obrazu, a protože svět je především to nesmírně mnohé, co ji přesahuje, upravuje si tedy svět ke svému obrazu tím, že ho ničí“, i zamyšlení nad stalinismem: „V 19. století žil náš národ na periferii světové historie. V tomto století žije však v samém jejím středu. Toto bytí ve středu historie není, jak víme, žádný med. Jenomže na zázračné půdě umění proměňují se strasti ve zlato. Na této půdě se například i trpký zážitek stalinismu mění v paradoxní a nenahraditelný zisk. Nemám rád, když se dělá rovnítko mezi ‚fašismus‘ a ‚stalinismus‘. Fašismus založený na otevřeném antihumanismu vytvořil situaci morálně celkem jednoduchou; ponechal humanitní principy a ctnosti nedotčeny, poněvadž vystoupil jako jejich antiteze. Stalinismus byl však dědicem velkého humanitního hnutí, které i uvnitř stalinské nemoci zachovalo mnoho původních postojů, myšlenek, hesel, slov a snů. Vidět, jak se takové humanitní hnutí před očima zvrací v cosi opačného a strhuje s sebou všechnu lidskou ctnost, jak mění lásku k lidstvu v krutost k lidem, lásku k pravdě v denunciaci atd. atd., to otvírá neuvěřitelné pohledy na samu podstatu lidských hodnot a ctností.“²

Na začátku svého vystoupení se Milan Kundera zmínil o textu rozeslaném účastníkům sjezdu, který měl nahrazovat úvodní referáty a v němž ÚV SČSS „vykládá svůj názor na

2 Cituji ze stenografického záznamu sjezdu. Srov. též IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (protokol). Praha 27.–29. června 1967. Československý spisovatel, Praha 1968, s. 27.

některé aktuální kulturně politické otázky“. Měl na mysli již zmíněný Návrh stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury, jenž v podobě samostatné brožurky rozmnožila Dilia a posléze byl publikován jako úvodní část protokolu z IV. sjezdu SČSS. Kundera zde uvedl, že se na něm svými podněty podíleli Laco Novomeský, Jaroslav Seifert, Juraj Špižer, Karel Kosík, Jiří Brabec, Květoslav Chvatík, Pavol Števec a mnozí jiní. Tento text prošel před sjezdem kritikou ideologické komise ÚV KSČ, která se vyjádřila ke všem materiálům připravovaným pro sjezd.

Stanovisko ideologické komise ústředního výboru Komunistické strany Československa k návrhům podkladových materiálů pro IV. sjezd Svazu československých spisovatelů

Ideologická komise ústředního výboru KSČ posoudila za účasti komunistů-členů předsednictva ÚV SČSS na své schůzi dne 6. května 1967 návrhy písemných podkladů, které připravil ÚV SČSS pro IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. Vycházela přitom z politickoideových momentů a otázek vyjádřených v připravených dokumentech a také je kriticky konfrontovala, do jaké míry vycházejí ze závěrů stranické skupiny ÚV SČSS z ledna 1967. Tyto závěry byly shrnuty v dopise, kterým se v únoru 1967 obrátili na ÚV KSČ komunisté z ÚV SČSS s návrhem na svolání sjezdu. V dopise se pravilo:

„Smyslem IV. sjezdu bude analyzovat, hodnotit a pokusit se určit stav, úroveň a vývojové směry československé literatury. Jeho úkolem bude zabývat se místem a posláním literatury v naší společnosti, jejím vztahem ke společným tradicím československé literatury, které umožnily české a slovenské literatuře zařadit se po bok vyspělým evropským literaturám. Úkolem sjezdu bude inspirovat literární tvorbu v duchu XIII. sjezdu KSČ, zejména v duchu rezoluce tohoto sjezdu o otázkách kultury, podnítit tvůrce literárních děl, aby svým občanským postojem a svou uměleckou tvorbou stáli po boku strany v jejím úsilí o další demokratizaci našeho života a jeho všestranný rozvoj.“

*

Základní politickoideovou, programovou koncepci Svazu československých spisovatelů má vyjádřit „Stanovisko ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury“. Ideologická komise považuje za správné, aby toto stanovisko hovořilo naléhavou a otevřenou řečí k nejširší spisovatelské obci v duchu socialistické angažovanosti. Uznává jako důležité jednotící kritérium literatury v socialistické společnosti humanismus, demokratické ideály, dobývání stále plnější svobody pro člověka, přičemž je třeba plně dbát na sociální a třídní zakotvenost těchto pojmů a jejich obsahu. Proto také nelze přecházet základní rozpor ve světě, zejména v jeho dnešních konkrétních projevech, a jeho vliv na vnitřní podmínky naší země.

Ideologická komise se v zásadě a vcelku ztotožňuje s připomínkami ideologického oddělení ÚV KSČ, že Stanovisko nedostatečně vychází ze stranických dokumentů, zejména z rezoluce XIII. sjezdu k otázkám dalšího rozvoje socialistické kultury a ze závěrů únorového zasedání ÚV KSČ k otázkám jednoty socialistické společnosti. Stanovisko se přitom nesprávně ubírá cestou ústupků a kompromisů, nikoliv ces-

tou zásadního stranického postoje, založeného na progresivním úsilí strany a jeho výsledcích v životě společnosti. Toto úsilí, spjaté s obnovou a rozvinutím leninských norem, dalo své pozitivní výsledky i v kulturní oblasti, v úspěších literatury a umění nejen doma, ale i ve světě, což strana ve svých dokumentech nejednou ocenila. Je úkolem komunistů probojovávat vědomí těchto pozitivních hodnot v celé spisovatelské obci. Ze Stanoviska je však patrna mnohohrstevnatost, v níž jasné vyjádření těchto základních skutečností zaniká. Tak jako v celé činnosti a životě Svazu československých spisovatelů zanikají vlastní otázky literatury, také návrh Stanoviska je řeší jen fragmentárně a okrajově.

Vývody a celkové pojetí Stanoviska jsou v rozporu s úvodními úvahami o smyslu perspektivy a o konfrontaci minulosti a přítomnosti. Ideologická komise zdůrazňuje, že skutečná demokracie musí zabránit zneužití svobod pro reakční cíle. Zárukou takto chápané demokracie a svobody je vedoucí úloha dělnické třídy a komunistické strany a k tomuto principu je na místě v základním programovém dokumentu spisovatelů zaujmout jasné stanovisko.

Vážnou otázkou je ztotožňování provincionálnosti kultury (přičemž pojem „kultura“ není metodologicky v celém materiálu přesně vymezen) a faktická záměna s jejím spojením se základními zájmy společnosti. Skutečné nebezpečí provincionalismu je nutno spatřovat především v eklektických, módních, maloměstských tendencích, přenášejících k nám bez tvůrčí potence. Tato otázka je analogií problému, zda převáží zkušenosti demokratismu a tvůrčího dialogu mezi různými programově estetickými směry, nebo představa manipulované, avšak fiktivní jednoty. Únorové zasedání ÚV KSČ z letošního roku zdůraznilo, že nelze setrvávat na stanovisku jednoty jako neměnného stavu, naopak, že jej nutno chápat jako neustálý proces překonávání starého. Podmínkou sjednocování socialistické společnosti kolem základních otázek i uspokojování zájmů této společnosti, skupin a individua je ideová jednota strany.

Třídní, politické hodnocení má být východiskem i při posuzování takových otázek, jak současný stav ve světě, boj za uplatnění principů skutečného humanismu ovlivňuje naši literaturu. Nekonkrétně formulované myšlenky o humanitě a rozděleném světě vedou k matení pojmů a k třeba nechtěnému ztotožňování kapitalismu se socialismem jako „dvou mocenských sil“, mezi nimiž není podstatného rozdílu. Tam, kde stanovisko ústředního výboru SČSS formuluje své názory na svět, je nutno vycházet z reálných faktů a ukázat, které síly jsou nositeli humanismu a pokroku. V této souvislosti bude také správné, aby dokumenty sjezdu SČSS zaujaly stanovisko k agresi amerického imperialismu ve Vietnamu, k revanšismu a militarismu v západním Německu i k současnému pronásledování demokratů a kulturních činitelů v Řecku. Jakým způsobem vyjádří českoslovenští spisovatelé své internacionální cítení, je věcí samotného sjezdu. Je však nepochybné, že s jejich solidaritou a podporou počítají pokrokové síly v kapitalistických zemích i v tzv. třetím světě. Jen v těchto konkrétních souvislostech mohou plasticky vyniknout síly míru, demokracie a pokroku na jedné straně a síly války, fašismu a reakce na straně druhé v současném světě. Z tohoto výchozího hlediska můžeme teprve zcela jasně hovořit o humanizačních úkolech literatury, využití společenského dosahu literatury, ovlivňování intenzity jejího vlivu na vědomí lidí, možnosti konkrétní analýzy vztahu literatur k reálným celospolečenským procesům. Humanizace společnosti se nevyčerpává pouze

v stavovské obraně jedinečnosti a osobitosti každého tvůrce, nejrozmanitějších uměleckých tendencí, forem a druhů.

Vážnou otázkou je reálně existující problém, které proudy v současné literatuře pokládá SČSS za základní a rozhodující i pro společnost. To znamená, že je žádoucí zaujmout stanovisko k vzájemnému vztahu literatury, která vychází z marxistických a z nemarxistických pozic, a jasně zde formulovat postoje v duchu rezoluce XIII. sjezdu KSČ. S tím souvisí i požadavek, aby byla zachována sdělnost těch hlavních proudů literatury, které jsou pro společnost nezbytné, a naopak problém širě, prostoru a funkce, které přísluší tzv. umění nekomunikativnímu. Strana má právo žádat na komunistech v ideovém Svazu československých spisovatelů, aby i v těchto otázkách zaujali otevřené stanovisko.

Materiály ÚV SČSS správně zdůrazňují, že je posláním kultury, aby zušlechtovala lidské schopnosti a síly. Přesněji vyjádřeno to znamená, že kultura a umění jsou integrální součástí úsilí za revoluční přeměnu světa na socialistických základech. Je na místě i obava o pokles vzdělanosti a o ztrátu vědomí historické kontinuity. Straně vždy šlo o kontinuitu s pokrokovými a demokratickými tradicemi, které se utvářely v boji proti reakčním a fašistickým silám. Právě období první republiky, ve Stanovisku označené za periodu s vysokou úrovní demokracie a demokratických svobod, je stigmatizováno bojem dvou sil. Leninské pojetí dvojí kultury je reálný historický fakt i v našich dějinách. V hodnocení demokratického charakteru této společnosti chybí však evidentní konstatování, že šlo o demokracii buržoazní, kterou vyznačují rovněž dlouhá období perzekuce dělnického hnutí a pokrokových lidí, tvrdé cenzury všeho revolučního a pokrokového, věznění a střílení do dělníků. Demokratické svobody za první republiky nebyly nějakým darem buržoazie, ale důsledkem boje revolučních a pokrokových sil v čele s KSČ. V žádném směru nelze první republiku idealizovat, obcházet například fakt, že vedle pokrokových spisovatelů byli také takoví, kteří se angažovali jako klerofašisté, agrofašisté apod., volali po koncentracích pro Karla Čapka a další.

V celkovém historickém hodnocení je nutno dát přiměřenou pozornost všem obdobím, kdy kultura a umění hluboce zasahovaly do našich dějin a právě svou pokrokovou angažovaností vstupovaly do světového kontextu. Z tohoto hlediska nelze opomenout ani obrozeneckou epochu i proto, že právě v tomto období se utvářely hluboké demokratické tradice sepětí kultury a širokých mas. Chceme-li tedy mluvit o vztahu české a slovenské literatury k historickým hodnotám, nemůžeme se vyhnout otázce, které konkrétní historické hodnoty máme na mysli, nemůžeme se vyhnout pohledu, který se opírá o dialektiku dějinného procesu.

Ideologická komise ÚV KSČ vyjádřila svým jednáním i některé další podněty pro přípravnou práci ke sjezdu, jako je nutnost vystoupení proti komercializaci kulturních hodnot, zhodnocení rozšířených styků československé literatury se světovým písemnictvím aj. [...]

Tato kritika ideologické komise ÚV KSČ vedla k zařazení všech citátů z rezoluce XIII. sjezdu KSČ, neboť původní verze neobsahovala ani jeden odkaz k tomuto stranickému dokumentu. Jak již bylo uvedeno, pro účastníky sjezdu byl Návrh stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury rozmnožen Dilií, v následujícím roce byl zařazen — a doplněn o formulaci: „(Podklad sjezdového jednání a zároveň návrh závěrečné rezoluce, rozeslaný

před zasedáním všem členům SČSS)“ — do protokolu vystoupení na sjezdu, který ve spolupráci se sekretariátem SČSS vydal Československý spisovatel v nákladu 100 000 výtisků.

Návrh stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury

Z konfrontace minulosti s přítomností vytváří si člověk svou představu o budoucnosti. Hledá ve svých dějinách takové události a situace, které posilují jeho naděje a touhy, jeho víru v možnost přetvoření světa k prospěchu lidského rodu.

Událostí, která určila charakter našeho století, jeho konflikty, dramata a perspektivy, byla Velká říjnová socialistická revoluce. Dokázala, že člověk může sám rozhodovat o svém osudu. Padesátiletá zkušenost potvrdila aktuálnost Leninových myšlenek, vyslovených na začátku tohoto vývoje jménem všech lidí, kteří v různých kontinentech a v různých zemích považují spravedlivou socialistickou přeměnu světa za svůj životní úděl, za velkou možnost lidstva: „Dosud všechen lidský důmysl, všechen lidský génus tvořil jen proto, aby jedněm dal všechny plody techniky a kultury a druhým odmítal to nejnnutnější — vzdělání a rozvoj. Dnes naopak všechny divy techniky, všechny možnosti kultury se stanou majetkem všeho lidu a od této chvíle už nikdy nebude lidský důmysl a génus zneužit k násilí a vykořisťování. My to víme — a nestojí tedy za to pro splnění tohoto vznešeného úkolu pracovat, nestojí za to věnovat mu všechny síly? Pracující lid vykoná tuto titánskou historickou práci, neboť v něm dřímou velké síly revoluce, obrození a obnovy.“

Lidská existence a celistvost lidské osobnosti je vytvářena v naprosto konkrétní historické situaci, kterou určují mocenské síly rozděleného světa. Před těmito základními rozpory naší epochy nemůže nikdo z nás uniknout, nevěříme již dávno v mýty a pověry o velikosti neangažovaného postoje. Proti hrozbě, která chce zneužít moc proti člověku a proti lidstvu, vědomě stojíme na straně socialismu, který umožňuje člověku vytvořit společnost skutečné lidskosti.

I.

Naléhavě vyvstává staronová otázka: Jaký smysl a jaké místo zaujímá kultura v současném světě? Tato otázka vystupuje do popředí stále naléhavěji, neboť v záplavě masového ovlivňování propagandy, v ohromujícím rozmachu metod, jimiž se dnes působí na tvorbu veřejného mínění, se zdá, že kultura se stává pouhým přívěskem a přepychem civilizačního procesu.

Vidíme-li smysl socialistického zřízení a jeho humanismu v uskutečňování reintegrace člověka, jemuž je zaručen statut občana s veškerým respektem k neodcizitelnosti osobnosti (zřícení mýtu privilegií, důstojný vztah jednotlivce k sociálnímu a výrobnímu pořádku), pak nelze pohlížet na kulturu jen jako na cosi podřadného, odvozeného, neboť kultura a politika mají společný cíl v různých sférách, ale se stejnou odpovědností. Základním rysem socialistické kultury není vytvářet určitý kanonizovaný soubor hotových poznatků, ale uskutečňovat proces hledání, ve kterém se ustavičně klade otázka a ve kterém se na ni ustavičně hledá odpověď: Co je smysl a jaké jsou cesty k osvobození člověka, k větší míře jeho svobody?

Kultura je tedy hlavní sférou, v níž člověk může zkoumat cestu k moderní a ne deformované lidské existenci. Je hlavním ukazatelem úrovně celé společnosti. Velké

epochy lidských dějin, například celá období antické kultury nebo renesance, žijí v současném vědomí jediné prostřednictvím svého tvořivého ducha, hodnotami své kultury. A naopak: nic není trvalejší obžalobou politických režimů než absence velké kultury.

Velkou možností socialismu je, že se může vědomě a programově bránit proti odlidšťujícím stránkám civilizačního pokroku, proti jeho deshumanizačním tendencím. Socialistická kultura v nejširším smyslu slova jako souhrn zkušeností při tvorbě materiálních a duchovních hodnot je tedy spojena s demokratizací lidských vztahů a s dobýváním větší svobody. V míře, v jaké si socialistická společnost uvědomuje humanizační význam kultury, jak podporuje svobodu vědy, umění a literatury, projevuje a prohlubuje svůj socialistický charakter.

II.

Pro historické osudy našich národů měla kultura mimořádně důležitý význam. Rozmach národního života byl v našich dějinách vždy spjat s rozkvětem kultury. Spojení jazyka, kultury, vzdělání a umění s národním životem vysvětluje humanistický a demokratický charakter české a slovenské kultury, která nejednou musela v zájmu zachování národního života přebírat nejrozmanitější funkce.

Sepečítí literatury, umění, kultury a jazyka se životem národa nepřestalo být aktuální ani v současnosti. Pozitivní proces sblížování národů a vytváření velkých integrovaných celků mohly by totiž znamenat nebezpečí hlavně pro kulturu, umění a jazyk malých národů, kdyby paralelně s mezinárodním sblížováním neprobíhalo stále národní sebeuvědomování, projevující se především v kultuře, v této jediné sféře lidské činnosti, kde není rozdíl mezi velkým a malým národem.

Právo na samostatný národní jazyk není samozřejmostí. Váže se na povinnost mít velkou kulturu v tomto jazyce. Kdyby se oslabil proces nepřetržitého rozvoje národní kultury ve spojení s nejprogresivnějšími myšlenkami a výsledky poznání v Evropě a ve světě, mohlo by se stát, že by se naše národy ocitly na duchovní periférii Evropy.

Dějiny české a slovenské literatury se vyznačují často narušovanou kontinuitou. Vnější i vnitřní vlivy způsobovaly, že jejich vývoj nebyl plynulý, že se jejich života nedotkly některé významné epochy evropského duchovního vývoje. Evropskou vyspělost české kultury představuje například celé předbělohorské období, korunované dílem Jana Amose Komenského; ve slovenské literatuře období štúrovské. Po staletém dramatickém vývoji v devadesátých letech minulého století a zvláště v období mezi dvěma válkami vstupují česká a slovenská literatura znovu a výrazně do procesu evropského a světového duchovního vývoje. Vysvětlení najdeme ve spojení duchovního života našich národních kultur s tehdejšími vzdělávacími a myšlenkami v Evropě a v postupující emancipaci národního života, vymanivšího se z provincionalismu.

Hledáme-li příčiny vynikajícího rozvoje české a slovenské literatury v meziválečném období, nemůžeme pominout skutečnost, že tehdy byl náš stát, třebaže zmítaný rozpory kapitalismu a oslabovaný nevyřešením národnostní otázky, v porovnání s ostatními evropskými zeměmi státem s vysokou mírou demokracie a demokratických svobod, vydobytých důslednými demokraty, v nejnovější době zejména revolučním hnutím. Je příznačné, že v podmínkách vyspělé civilizace a buržoazní demokracie se přední představitelé české a slovenské literatury, umění a kultury svobodně

rozhodli pro socialistickou alternativu a že už v tomto období položili základy vyspělého modelu bohatě členěné socialistické kultury. Zkušenosti tohoto modelu kultury mohou být poučné pro naši současnost i pro spřátelené socialistické země, ale i pro naše přátele v jiných státech.

Významnou mobilizující a organizační úlohu při vytváření pokrokové demokratické kultury sehrála komunistická strana svou kulturní politikou, jíž se podařilo se skupit nejlepší představitele umění a kultury bez rozdílu jejich estetické orientace podle zásady široké kulturní fronty jako organické součásti celkového úsilí o socialistickou přeměnu společnosti.

Československá literatura obsahovala nejrozmanitější umělecké směry a tendence, od surrealismu až po realistické směry. V boji proti kulturnímu šovinismu a fašismu utvářela se široká kulturní fronta zahrnující nejrozmanitější názorové a estetické postoje, od katolických humanistů až po spisovatele komunisty.

Zvláště však je třeba zmínit se i o vnitřním členění socialistické literatury samé, která si u nás v meziválečné době získala rozhodující vliv a uvnitř které se spolu plodně přely jednotlivé tendence, od avantgardních až po zcela tradiční. Ani jedna z těchto tendencí nebyla kanonizována jako norma celé socialistické literatury. Jen tak lze pochopit například i existenci a dílo tehdejších velkých kritických osobností s různým koncepčním přístupem k literatuře.

Zkušeností tohoto období se bohužel nedbalo v podmínkách poválečných, zvláště ne po roce 1948. Kontinuita československé literatury byla od r. 1949 narušena, navzdory demokratickým tradicím a bohaté zkušenosti socialistické literatury byl zúžen a omezen tvůrčí proces, redukován na funkce propagandistické, na nepřipustné ztotožnění ideologie a kultury v hrubém utilitárním smyslu, s tragickými následky pro tvorbu, pro díla, pro osobnosti. Pro spisovatele, kteří tu dobu prožili, je mravním závazkem nikdy nepřipustit, aby se tragické omyly, osudné pro společnost i literaturu, mohly v jakékoli míře opakovat. I když byla řečena v jiných souvislostech, neškodí připomenout si Sartrova slova: „Spisovatel se ve své době ocitá v konkrétní situaci; každé slovo má ohlas. Těž každé mlčení. Považuji Flauberta a Goncourta za odpovědné za pronásledování, k nimž došlo po Komuně, neboť nenapsali ani řádek, aby mu zabránili. Řeknete, že to nebylo jejich věcí. Byl však Galasův proces Voltairovou věcí? Bylo Dreyfusovo odsouzení Zolovou věcí? Dotýkala se Gida správa Konga? Každý z těchto autorů se v určitých životních okolnostech zamyslel, za co je jako spisovatel zodpovědný.“

Už před několika lety se ukázalo, že i jen částečné překonání neblahého období přineslo intenzivní rozmach všem oblastem kultury. Představitelé československé kultury považují Rezoluci XIII. sjezdu KSČ za zásadní dokument, který zevšeobecňuje zkušenosti české a slovenské kultury v podmínkách socialistické výstavby. Vyslovuje principy, které umožňují překonat škodlivé deformace minulosti, obnovuje kontinuitu s pokrokovou kulturou mezi dvěma světovými válkami a je současně východiskem pro řešení našich současných problémů, neboť celým svým duchem poráží sektářské a vulgární představy. Podpora všech socialistických kulturních pracovníků bude tím účinnější, čím důsledněji budou správné principy rezoluce realizovány v praxi.

Dnes se již nikdo neodvážá otevřeně hlásat a obhajovat překonanou tezi, která vulgárním způsobem ztotožňovala ideologii s kulturou a tak podvázala duchovní a uměleckou tvorbu. Nebylo by snad třeba takový vulgární přístup připomínat, nebýt toho, že se i dnes ještě objevuje v leckterém faktu kulturní politiky, v ediční činnosti,

v uplatňování tiskového zákona a překáží svobodné výměně názorů, literatuře i kulturnímu rozvoji.

Současná československá kultura poučená dávnou i nedávnou minulostí se znovu zabývá klasickou otázkou svých dějin; zda bude kulturou provinciální, připoutanou k utilitárním okamžitým společenským zájmům — nebo zda bude mít univerzálnější cíle, zda bude vytvářet hodnoty trvalého dosahu a platnosti v plodném kontaktu se světovou kulturou. Zda převáží velké zkušenosti demokratismu a tvůrčího dialogu mezi různými programově estetickými směry, nebo představa manipulované, avšak fiktivní jednoty. Která z obou cest je v socialistické zemi volena, je vždy neklamným svědectvím o úrovni a vyzrálosti socialismu v zemi.

V souladu s Rezolucí XIII. sjezdu KSČ připisujeme mimořádný význam vzájemnému vztahu české a slovenské literatury, vztahu k literaturám národností Československa. V jejich vztahu by se měl odrážet poměr národů a národností našeho státu jako poměr úplné rovnosti, vzájemné úcty a přátelství, vylučující vznik nacionalistických tendencí z té nebo oné strany. Cílem přirozeného zrovnoprávnění nemá být jen to, aby se naše literatury vzájemně lišily historicky, jazykově a podle kulturního prostředí. I v současných dějinách je životní otázkou a společným zájmem, aby se naše literatury plodně ovlivňovaly, aby byly co nejtěsněji spjaty; každá izolace nebezpečí československého provincionalismu jen znásobuje. Podle zákonité dialektiky se naše literatury a kultury mohou ovšem sblížovat jen za podmínek úplné rovnoprávnosti.

III.

Zamyslíme-li se nad socialistickým charakterem současné československé literatury, vyvstává otázka, co má být jednotícím principem její mnohotvárnosti, kde jsou hranice ohraničující její šířku, co do ní patří a co do ní nepatří, zda je možné stanovit pro budoucnost takové hranice? Jestliže se nabízí jednoznačná odpověď, že takovým principem má být humanismus, pak nelze toto kritérium humanismu — nemá-li se změnit v pravý opak — chápat jinak než ve smyslu Marxova oblíbeného antického rčení: „Nic lidského mi není cizí.“ Je paradoxní, že nic nebylo tak cizí nedávno uplynulému období, hlučně se hlásícímu k Marxovi, než právě toto rčení.

Každé poznání, odkrývající lidský úděl, novou pravdu o člověku v nejrozmanitějších situacích, poznání třeba částečné a zlomkovité, třeba svědčící o stránkách lidské osobnosti, které přechodně vyvolávají odpor a vedou k pochybnostem člověka o člověku — i takové poznání a taková pravda patří do obsahu našeho socialistického humanismu a naše kultura je musí integrovat. Právě poznávání konkrétního člověka (a odtud jeho přetváření a sebeuskutečňování) je obsahem našeho humanismu. Naopak: kultura, která si otázku poznání člověka a jeho svobodné realizace neklade, je pouze neodpovědným prostředkem různých účelů, propagandy a manipulace s člověkem, se společenskými skupinami a s celými národy.

Důsledný humanismus chápe osud své země v jednotě s osudy všech národů. Neexistuje ve vzduchoprázdnu, každý den, který přináší zprávy o nových konfliktech, nutí konkretizovat postoj nás všech ke skutečnostem ať v blízkém okolí, ať ve vzdálených zemích.

Angažovaný postoj určuje i náš vztah k jiným literaturám. Tradiční obraz světové literatury, ve které udávaly tón velké literatury vyspělých národních kultur, se

mění. Světová literatura se začíná utvářet tím, že překonává hegemonní postavení tradičních kultur, že vstřebává hodnoty jednotlivých národů i kontinentů, které byly přehlíženy, nebo nebyly pro jednostranné chápání světových literatur v našem povědomí.

Humanismus svou silou narušuje každé omezování moralizátorského či regionálního charakteru. Jen tak se může uplatnit jedinečnost a osobitost každého tvůrce, nejrozmanitější umělecké tendence, formy a druhy — od laboratorních pokusů a analýz až po velké pokusy syntetické. Tyto tendence mohou a jistě budou polemicky vyhrcovat otázku, co je člověk, jaký je člověk, ale v konečném výsledku obohatí organismus literatury. „Socialistické umění, vnitřně diferencované a založené na cílevědomém rozvíjení národních kultur, umožňuje široké uplatnění osobitých talentů a různých tvůrčích typů. Rozbízí současně představu o beztvaré nebo uniformované mase vnímatelů s nivelizovaným vkusem. V socialistické společnosti nemůže být absolutizován bezvýrazný průměr ani snobská výlučnost. Socialistické umění uspokojuje mnohostranné zájmy a záliby, aktivizuje vlastní zkušenosti čtenářů, diváků a posluchačů“ (Rezoluce XIII. sjezdu KSČ). A proto tvůrce si uvědomuje, že odlišný tvůrčí postup, s kterým třeba nesouhlasí, je výrazem stejného procesu hledání, váží si ho a ve svém zájmu a v zájmu celkového vývoje literatury je povinen obhajovat jeho právo na uplatnění. Má-li být literatura objevitelem nových, nevyslovených pravd o člověku, musí se naučit vyslovovat nové pravdy o životě, o jeho nových konfliktech. Tomu slouží i obrození výrazových prostředků, svoboda uměleckého hledání. „Pozitivní program socialistické umělecké tvorby zahrnuje zásady a cíle a nikoli soubor jakýchsi předem vymezených estetických norem a tvůrčích postupů. Pozitivní program v umění se opírá o tvorbu vyjadřující progresivní ideovou podstatu socialismu. Její nezbytnou součástí je však i tvorba, v níž se tato ideová podstata projevuje zprostředkovaně a jejíž význam pro socialistickou kulturu určuje míra pozitivních hodnot, přispívajících k všestrannému rozvoji člověka. Pozitivní program umění se realizuje zpravidla jako souhrn tvůrčích tendencí, mezi nimiž bude mít větší váhu ta, jež má nebo bude mít pro umění a společnost podstatný význam“ (Rezoluce XIII. sjezdu KSČ).

Velkou možností socialistické společnosti je, že chápe toleranci jako soutěž a svobodu, jako vědomou volbu alternativ, že toleranci nepovažuje za určitý ústupek, za milostivou možnost danou svobodě, aby manévrovala mezi zákazem a povolením, ale že soutěž a svobodu vyžaduje jako nevyhnutelnou potřebu pro svůj rozvoj. Tolerance neklade rovnítku mezi hodnoty a nehodnoty, nerozměľňuje kritéria, ale právě naopak; jen tolerance vytváří prostor, v němž se hodnoty konfrontují a hierarchizují.

Cílovou hodnotou marxovského pojetí socialismu je realizace lidské svobody, kterou ovšem chápeme v její veškeré sociální a historické vázanosti.

Bylo by však dějinným paradoxem, kdyby lidská svoboda v procesu socialistické přestavby společnosti, tedy náplň socialistického humanismu, byla znemožňována iluzorní snahou zajistit člověku jeho dobro a štěstí dekretem a nařízením. Jedině podmínky kulturní tolerance, podmínky svobodného střetávání hodnot a názorů na půdě socialistické demokracie mohou být oněmi příznivými podmínkami, v nichž nejautentičtější hodnoty svobodného člověka dojdou své skutečné — nikoliv fiktivní — realizace.

IV.

Spisovatel, básník, je bytostně spojen s osudy své země, s jejími lidmi. Jinak by přestal být sám sebou. Smyslem jeho tvůrčích plánů a představ je budoucnost této země. Ve starosti a v obavě o její budoucnost je původ jeho tvůrčího, tedy kritického přístupu ke skutečnosti. Jeho úděl je jen modifikovaným právem každého člověka jako občana.

Naše země má všechny předpoklady zaujmout důstojné místo mezi národy, držet krok a tempo s tempem všeobecného pokroku. Má k tomu předpoklady materiální i intelektuální. V posledních letech vznikla propracovaná koncepce, jak využít všech předpokladů pro materiální rozvoj. Zvláštní starostí zůstává, aby to nebyl rozvoj samoučelný, jednostranný, neboť nejde a nemůže jít o to, aby se život obohatil hodnotami toliko materiálními: i v bohaté společnosti může zůstat člověk lidsky nevyvinutý, nevzdělaný, barbarský. Člověk má být harmonickou osobností, pro kterou vzdělání, kultura a umění je samozřejmostí. Kultura má rozvíjet lidské schopnosti a síly civilizace, kultivovat životní prostředí. Vědeckotechnická revoluce ztratí svůj dějinný smysl, nepostaví-li kulturu přímo do středu života.

Socialistické zřízení umožnilo masový přístup ke zdrojům poznání, vzdělání a kultury. A přece není možno zamlčovat znepokojující jevy. S obavami sledujeme pokles vzdělanosti. K neblahým důsledkům vede ztráta vědomí historické kontinuity, ztráta poznání a úcty k jednotlivým epochám národních a světových dějin. Znepokojují nás nedostatky školního vzdělání mládeže, mnohé umělé překážky, které citelně brzdí rozvoj vzdělanosti a kultury, ztěžují přístupy k současným vymoženostem světové vědy a světové kultury, a tím i možnosti úspěšného soutěžení našich národů s jinými národy světa. Člověk bez vědomí kontinuity má nihilistický vztah ke všemu minulému, člověku bez vědomí kontinuity se zdá, že dějiny začínají od chvíle, kdy on sám do nich vstoupil. S historickou pamětí ztratil i vědomí základních životních norem. Takový člověk se mění v nevzdělaného barbara a s barbarskou hrubostí se pohybuje i ve svém každodenním životě.

Nihilizace některých epoch našich národních dějin a významných osobností má neblahé následky zvláště při výchově mladé generace, která pro moralizátorský primitivismus hodnotových schémat je nakonec bezradná a ztrácí smysl pro hodnotu. Neúcta člověka k člověku, cynismus, lhostejnost k osudu druhých lidí, k osudu jiných národů, egocentrismus a agresivita jsou toho logickým důsledkem.

Také všeobecná tendence ve světě, vedoucí člověka k stále větší specializaci v jednotlivých oborech, ještě víc podtrhuje nutnost humanitního vzdělání, které může člověka ochránit před atomizací a umožnit mu, aby pochopil jiného člověka a aby neztratil kontakt s lidstvem. Rovněž takto chápeme místo a poslání naší kultury v kultuře evropské a světové. „Tam, kde má národ jen svou tradiční nezávislost a ničím není svázán s tradicemi širšími, zůstává často izolován ve svých citech a pocitech a těžko je možno se s ním dohovorit“ (V. Nezval). Bylo tedy nebezpečné, když naší kultuře a naší vzdělanosti hrozilo v nedávné minulosti odtržení od pramenů, z kterých vznikla evropská kultura, ať už jde o prameny antiky, renesance nebo křesťanstva. „Marxismus si získal svůj historický význam jako ideologie revolučního proletariátu tím, že ani v nejmenším neodhodil nejhodnotnější vymoženosti buržoazní epochy, ale naopak osvojil si a přepracoval všechno, co bylo ve více než dvoutisíciletém vývoji lidského myšlení a kultury cenné,“ napsal Lenin v polemice proti těm, kteří nedocenili význam

historické kontinuity. V socialistické kultuře — chce-li být kulturou — musí být obsaženy všechny hodnoty předchozích kultur, ona je jejich shrnutím a pokračováním.

Společnost, pro kterou středem pozornosti a hlavní mírou není občan a status jeho práv a povinností, ve které člověk je jen předmětem manipulací, taková společnost nepotřebuje kulturu. Ale ani člověk, který se smířil s manipulací, který je spokojený s pohodlnou neodpovědností nesvobodného člověka, ani ten nepotřebuje kulturu, ba bojí se jí, stává se mu nepohodlnou až k nenávisti. Za takového stavu skutečnou kulturu a vzdělání nahrazuje kýč, pornografie, laciné zábavné konzumní umění, nebo utilitární propaganda zneužívající atraktivních uměleckých forem.

Socialismus může umožnit, aby kultura byla programově a vědomě sama sebou. Jedině tak se stane významnou silou v postupné demokratizaci lidských vztahů, v dobývání větší míry lidské svobody.